

nad rzeszą ponaddwumilionową ludzi programowo ateizowanych, a mimo to trwających w wierze Przodków.

Mieczysław Wieliczko

Kościół katolicki na Syberii. Historia. Współczesność. Przyszłość, pod red. Antoniego Kuczyńskiego, Wrocław 2002, ss. 778 + 2 nlb.

Połączonym trudem organizacyjnym Instytutu Historycznego, Katedry Etnologii i Antropologii Kulturowej i Ośrodka Badań Wschodnich Uniwersytetu Wrocławskiego oraz Centrum Duchowości Klaretyńskiej w Krzydlinie Małej i Stowarzyszenia „Wspólnota Polska” przygotowana i przeprowadzona została międzynarodowa konferencja pod takim, jak tytuł książki (pod naukową redakcją Antoniego Kuczyńskiego) hasłem wywoławczym, w dniach 26-28 czerwca 2001 r. Było to trzecie spotkanie o takim charakterze, przy czym warto dodać, że z obrad 1997 r. powstało dzieło *Syberia w historii i kulturze narodu polskiego* (Wrocław 1998), które zostało przełożone na język rosyjski i pod redakcją A. Kuczyńskiego i P. Romanowa ukazało się w Moskwie w 2002 r., zyskując sobie bardzo żywe zainteresowanie naukowe i pewien rozgłos publicystyczny.

Omówienie recenzyjne tak obszernego tomu będącego pokłosiem konferencji odbywanej w dwóch sekcjach „historycznej” i „współczesnej”, na których wygłoszono 45 referatów, z których 43 znalazło się na jego kartach, jest przedsięwzięciem tyleż trudnym, co potrzebnym.

Trudno jest bowiem z konsekwentną uwagą sformułować opinię o każdym wystąpieniu, do tego o zdecydowanie różnym charakterze, co do wymiaru rzeczowego podjętego problemu, jego rozpoznania badawczego, wreszcie sposobu prezentacji, ale podjąć taką próbę trzeba, ponieważ dzieło jest ewenementem naukowym o wyjątkowym znaczeniu i charakterze.

Znaczenie upatrujemy przede wszystkim w dwóch aspektach, jak zakres chronologiczny wypowiedzi, od legacji papieskiej z udziałem Benedykta Polaka z lat 1245-1247, po ostatnich kilka wypowiedzi dotyczących sytuacji Kościoła katolickiego po 1989 roku w różnych okolicach Syberii Wschodniej. Druga część owego znaczenia to udział badaczy „stamtąd”, których miejsce pochodzenia w porządku alfabetycznym wypada tu wspomnieć: Abakan, Barnauł, Bijsk, Irkuck, Krasnojarsk, Nowosybirsk, Tiumeń i Tomsk. Jeżeli dodać, że ich teksty powstały wyłącznie na materiałach z tamtejszych archiwów, trudno o bardziej demonstratywny przykład znaczenia i konferencji i książki, o której tu piszemy.

Zarysowana w tym kontekście pewna konfrontacja metod poznania naukowego i sposobu prezentacji jego wyników pomiędzy tym gronem a referentami z kilkunastu ośrodków akademickich w kraju nie zaważyła na całej konwencji dzieła. Wręcz przeciwnie. Teksty są redakcyjnie „ogładzone”, a dokumentacja w przypisach opraco-

wana wysoce poprawnie pod względem edytorskim. I dodając w tym miejscu jeszcze zdanie o znaczeniu udziału zagranicznych badaczy w tym przedsięwzięciu naukowym, trzeba zwrócić uwagę, że doprowadzają oni w ten sposób do polskich warsztatów badawczych ogrom wręcz piśmiennictwa rosyjskojęzycznego, co w sytuacji załamania się od paru lat obiegu informacji naukowej jest okolicznością nie do przecenienia.

Podobnie zakończenie wszystkich tekstów krótkimi streszczeniami w języku angielskim, już na wstępie sytuuje problematykę tomu w zagranicznym obiegu naukowym. Przejdźmy do bliższej charakterystyki zawartości tomu.

Jego rzeczową treść wyprzedza Przedmowa pióra Krystyna Matwijowskiego, przewodniczącego Rady Naukowej Ośrodka Badań Wschodnich, oraz Wstęp Wojciecha Wrześnińskiego, dyrektora Instytutu Historycznego Uniwersytetu Wrocławskiego. W obydwu tekstach spotykamy refleksyjne wprowadzenie do dalszej lektury niepozabawione bardzo trafnych opinii i spostrzeżeń.

Pierwszych osiem tekstów (s. 13-124) sygnalizuje konwencję układu chronologiczno-rzeczowego tomu, bowiem „otwiera” tę część obszerny tekst Franciszka M. Rosińskiego OFM pt. *Benedykt Polak – uczestnik legacji papieskiej do wielkiego chana (1245-1247)*, będący uporządkowaniem stanu wiedzy o dziejach pierwszego wielkiego polskiego podróżnika, ale w ogóle poprzez legacje papieskie, poznawania Wschodu przez Europejczyków (s. 13-34). Tekst Jana Trynkowskiego rozpoczyna XIX-wieczną problematykę związków Polaków z Syberią, poznawaną poprzez biogramy kapłanów i ich pamiętnikarstwo (E. Niebelski, s. 57-68) bądź opis ich zbiorowych losów w miejscach zesłania, np. na Ałtaju (I. Nikulina, s. 69-73) czy w Tunce (A. Kuczyński, s. 103-123).

Rozprawka S. Masiarza *Powstanie i rozwój pierwszych parafii rzymskokatolickich na Syberii Wschodniej (1805-1937)* rozciągnięta – jak widać – na znacznym przedziale czasowym i podobnie ogromnym terytorium (s. 125-140), obejmuje dzieje czterech parafii, dzieje bardzo starannie udokumentowane materiałem archiwalnym.

Rozpoczyna to obszerną część tomu, w której problematyka organizacji struktur Kościoła katolickiego rozpatrywana będzie przez poszczególnych autorów w bardzo różnym rozpoznaniu badawczym – ogólnym, jak studium R. Opłakańskiej z Abakanu pt. *Kościół katolicki jako czynnik kształtowania polskiej diaspory na Syberii w pierwszej połowie XIX wieku* (s. 141-155) czy T. Niedzieluk z Nowosybirsk w artykule *Rzymskokatolickie organizacje dobroczynne i kulturalno-oświatowe w Syberii Zachodniej na przełomie XIX i XX w.* (s. 157-170), poprzez wypowiedź A. Maslennikowa SJ z Nowosybirsk pt. *Reforma struktury i problemy rozwoju Kościoła rzymskokatolickiego na Syberii na początku XX wieku* (s. 171-185) po tak szczegółowe studia, jak F. M. Rosińskiego *Franciszkanie na Sachalinie* (s. 187-206) ujęte monograficznie i W. Chaniewicz z Tomsku pt. *Dzieje katolickiej wspólnoty w Tomsku – od XVII do początku XX w.* (s. 207-270), będące retrospektywą historyczną wysokiej próby, do tego uzupełnioną załącznikiem (s. 250-268) z danymi biograficznymi 60 kapłanów przebywających na zesłaniu w guberni tomskiej w II połowie XIX wieku i siostry Anny Dombrowskiej – ksieni z Wilna, a każda sylwetka „oprawiona” zestawem sygnatur z dokumentów archiwalnych.

Począwszy od artykułu Sergiusza Fiel z Tiumeni, mamy podane w tomie kolejno dzieje kościołów rzymskokatolickich w Tobolsku, w Irkucku (B. Szostakowicz – Irkuck), dzieje kaplic filialnych i kościołów w Syberii Wschodniej na początku XX w. (Sergiusz M. Jemielianow – Irkuck), następnie dzieje kościoła św. Józefa w Tiumeni (S. Fiel), zaś w kolejności niezmiernie wartościowe z punktu widzenia socjoreligijnego i historycznego zarazem trzy artykuły: Larysy A. Juszcuk z Nowosybirsk – *O budowie rzymskokatolickiego kościoła p.w. Niepokalanego Poczęcia NMP w Omsku*, W. Chaniewicza – *Wiejska świątynia. Z historii budowy, zniszczenia i odbudowy kościoła we wsi Białystok na Syberii* oraz Niny A. Jakowlewej (Barnaui) – *Z historii budowy kościoła w Barnaule*.

Po tym tekście zmienia się (od s. 381) układ tomu na rzecz swoistego *silva rerum*, ale wciąż skupionego wokół węzłowej problematyki kościoła rzymskokatolickiego na Syberii XIX wieku, co dokumentują (ilustrują) artykuły Larysy A. Juszcuk o zagadnieniu ciągłości w architekturze kościołów rzymskokatolickich za Uralem oraz W. Chaniewicza o księdzu Walerianie Gromadzkim i jego parafianach w Tomsku w II połowie XIX wieku oraz A. Kurowskiej biograficzny szkic o posłudze misyjnej franciszkanina Mariusa Kluge na Syberii i w Harbinie.

Rozprawa M. Korzeniowskiego i M. Mądzika o akcji pomocy duchowieństwa katolickiego uchodźcom polskim na Syberii w czasie I wojny światowej (s. 413-440) wprowadza czytelnika do problematyki XX wieku ujętej w kolejnych 18 artykułach. Już ta liczba wskazuje na proporcje, ale i preferencje w skupieniu uwagi badawczej, zaś rozpoczyna tę część tomu studium A. Patka – *Położenie prawne Kościoła katolickiego na Wschodzie w okresie międzywojennym w świetle oficjalnego ustawodawstwa wyznaniowego władz sowieckich* (s. 431-450). Kontynuuje H. Owsiany pośmiertnym tekstem o duchownych katolickich na zesłaniu w latach 1914-1921, zaś wydatnie tę problematykę rozwijają artykuły I. Zaikiny z Moskwy o działalności Delegatury PCK w Moskwie na rzecz duchowieństwa katolickiego w łagrach w latach 1920-1937, ks. R. Dzwonkowskiego SAC o księżach katolickich w syberyjskich łagrach oraz J. Supady o posłudze religijnej sprawowanej przez księży w łagrach.

Wszystkie tu wymienione artykuły (s. 451-521) są dobrze udokumentowane źródłami i uwzględniają wielojęzyczną literaturę.

Kolejnych kilka tekstów znowu tworzy pewną, wręcz zamkniętą sekwencję tematyczną, bowiem dotyczącą funkcji wiary oraz życia religijnego w warunkach zesłania (s. 523-634), o czym rozprawiają: M. Ruchniewicz, E. Kowalska, S. Ciesielski, P. Nagel, zaś A. Głowacki podejmując tę samą kwestię, ale w wymiarze organizacyjnym Związku Patriotów Polskich w ZSRR, co jest o tyleż odkrywcze, co i ilustrujące mechanizmy sprawowania ideologicznego nadzoru ze strony władz państwowych ZSRR z jednej strony a kierownictwa ZPP z drugiej, zaś członkowie modlili się: „Matko z dalekiej Ostrej Bramy...” (s. 581-595).

Niepodobna nie zwrócić uwagi na przejmujący grozą tekst K. Kość – *Desakralizacja śmierci w ekstremalnych warunkach zesłania* (s. 597-623), znakomicie udokumentowany źródłami proveniencji pamiętnikarskiej i literackiej, bowiem niezbyt często zdarza się tak wielorakie, a zarazem autentyczne świadectwo dokumentalne w piśmiennictwie naukowym.

Podobnie odmienny charakter ma niewielki tekst L. Świątek – *Problematyka religijna w zesłańczym dzienniku Marii Duniec* (s. 625-633), natomiast ostatnia część tomu to już współczesność szeroko pojęta, dodajmy – skupiona na obszarze Syberii Wschodniej.

Odnotować więc trzeba A. Wiśniewskiej rozprawę o roli i znaczeniu Kościoła oraz wyznania katolickiego w kształtowaniu tożsamości narodowościowej mieszkańców Wierszyny (s. 635-642) na podstawie przeprowadzonych badań terenowych w latach 1996-1997. Pisze o Wierszynie też Z. M. Soska w artykule zamykającym tom (s. 735-754).

Taki też charakter mają znakomite studia: S. Kollera pt. *Zarys odrodzenia parafii i życia religijnego na Syberii w strukturach Nowosybirskiej Administratury w latach 1991-1998* oraz A. Hlebowicza – *Odrodzenie Kościoła katolickiego na Syberii po 1989 r.* Obydwa teksty (s. 643-721), dobrze udokumentowane, stanowią zebranie stanu wiedzy o momencie dość szczególnym – tuż przed nową organizacją struktur Kościoła katolickiego w Federacji Rosyjskiej. Rozważania Marka A. Koprowskiego o tym, czy Kościół katolicki może służyć odrodzeniu tożsamości narodowej Polaków na Dalekim Wschodzie (s. 723-728), znajdują wręcz natychmiastowe dopełnienie w artykule autorstwa A. Czerwonki i A. Obuchowskiego pt. *Odrodzenie Kościoła na Syberii na podstawie parafii w Bijsku* (s. 729-734).

W podsumowującej refleksji recenzyjnej trzeba z uznaniem podkreślić wysoką kulturę w zredagowaniu tekstów, co jest w całości zasługą A. Kuczyńskiego, animatora, organizatora, czyli *spiritus movens* całego przedsięwzięcia. Jest to znaczący tom, bowiem poziom badań szczegółowych ujawniony w poszczególnych tekstach, sprawna prezentacja wyników tych badań, wreszcie zebranie obszernej bibliografii w artykułach stanowi o postępie poznawczym Syberii – katolickiej, jakże polskiej u swoich korzeni i rozkwitłej współczesności na przełomie wieków.

Mieczysław Wieliczko

Zdzisław J. Winnicki, *Współczesna doktryna i historiografia białoruska (po roku 1989) wobec Polski i polskości*, Wrocław: Instytut Studiów Międzynarodowych Uniwersytetu Wrocławskiego, Oficyna Wydawnicza Arboretum 2003, ss. 622.

Autor rozprawy, dr hab. Zdzisław J. Winnicki, jest historykiem młodszego pokolenia. Doktoryzował się w 1985 r. na Uniwersytecie Wrocławskim na podstawie rozprawy *Rada Regencyjna Królestwa Polskiego i jej organy (1917-1918)*, opublikowanej w 1991 r. Na Uniwersytecie Wrocławskim jest zatrudniony od 1979 r. Po zrobieniu doktoratu rozpoczął badania naukowe nad dziejami polskiej myśli politycznej okresu międzywojennego, ustrojem II RP oraz kwestią mniejszości narodowych w międzywojennej Polsce. Ich rezultatem jest wiele artykułów i recenzji.